

AYAZ İSHAKİ'NİN *ÜYGE TABA* (EVE DOĞRU) ROMANI İLE
CENGİZ DAĞCI'NIN *O TOPRAKLAR BİZİMDİ* ROMANLARINDA
ASLINA DÖNÜŞ/EVE DÖNÜŞ

The subject of returning to self/returning home in the novels *Uyge Taba*
by Ayaz İshaki and *Those Our Lands* by Cengiz Dağcı

Ayşe Yılmaz BALKAN*

ÖZ

Bu çalışmada, bir Kazan Tatarı olan Ayaz İshaki'nin (1878-1954) *Üyge Taba* (Eve Doğru) romanı ile Kırım Tatarı olan Cengiz Dağcı'nın *O Topraklar Bizimdi* romanları "aşlına dönüş, özüne dönüş" konusu etrafında incelenmiştir. *Üyge Taba* romanının kahramanı Miralay Demir Ali, 1. Dünya Savaşı yıllarında Rus ordusunda Türklere karşı savaşan bir Kazan Tatarı'dır. Ancak gerek aldığı eğitim gerekse içinde yaşadığı şartlar sebebiyle kendine ve öz değerlerine yabancılaşmıştır. *O Topraklar Bizimdi* romanının kahramanı Selim ise 2. Dünya Savaşı yıllarında Sovyetler Birliği'nde yapılan kolhozlaştırma çalışmaları sırasında Sovyet Devleti için canla başla çalışan bir Kırım Tatarı'dır. Gece okuluna devam eden ve burada aldığı eğitim sebebiyle halkına yabancılaşan Selim, Çukurca köyünün kolhozlaştırılmasında aktif rol oynar. Bu görevi esnasında zaman zaman halkına da sırtını dönen Selim, romanın bu bölümlerinde özünden uzaklaşmış bir karakter olarak karşımıza çıkar. Ancak gerek *Üyge Taba* romanının kahramanı Miralay ve gerekse de *O Topraklar Bizimdi*'nin Selim'i roman boyunca yaşadıkları çeşitli olayların etkisiyle özlere geri dönerler. Bu çalışmada iki kahramanın özüne dönüş süreci romanlardan hareketle detaylı bir şekilde incelenmiş, yapılan mukayeselerle iki roman arasındaki paralelliklere dikkat

ABSTRACT

In this study, the novel *Üyge Taba* (Towards Home) by Ayaz İshaki (1878-1954), who is a Qazan Tatar, and the novel *O Topraklar Bizimdi* (Those Lands Were Once Ours) by Cengiz Dağcı, who is a Crimean Tatar, are examined within the frame of the subject "returning to essence, returning to original". The hero of the novel *Üyge Taba*, Miralay Demir Ali, is a Qazan Tatar who fights for Russian army against the Turks in World War I. However, he becomes alienated to himself and to his own values because of his training and circumstances that surround him. On the other hand, Selim, the hero of the novel *O Topraklar Bizimdi*, is a Crimean Tatar who works heartily for the Soviet Republics in the colhozing efforts in Soviet Union during World War II. Selim, who attends night school and becomes alienated to his public as a result of the education he receives in this school, takes an active role in colhozing Çukurca village. We are confronted with Selim, who occasionally turns his back on his public during his task, as an alienated character in this section of the novel. Yet, not only Mitalay, the hero of the novel *Üyge Taba*, but also Selim from *O Topraklar Bizimdi* return to their selves under the influence of the events they experience in the course of the novel. In this work, the process of returning to self of the two heroes with reference to the novels is examined in depth, while similarities between

*Yrd. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü yilmazayse@hotmail.com

çekilmiştir. Bu çalışma yapılırken sadece adı geçen iki romanla sınırlı kalınmamış, yeri geldikçe bu konunun Çağdaş Türk Dünyası roman ve hikâyelerindeki işlenişine dair örnekler de dikkate sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ayaz İshaki, Cengiz Dağcı, Üyge Taba, O Topraklar Bizimdi, özüne dönüş, savaş.

the two novels are pointed out. This study is not limited only to the two novels which are mentioned here, but also examples from Modern Turkish World novels and stories regarding to the subject are provided as well.

Key Words: Ayaz İshaki, Cengiz Dağcı, Üyge Taba(Towards Home), O Topraklar Bizimdi, (Those Lands Were Once Ours), returning to essence, war.

Giriş

Önce Çarlık Rusya'sı ardından da Sovyetler Birliği'nin egemenliği altına giren Türk halklarının edebi eserleri dikkatle incelendiğinde "aslına dönüş / özüne dönüş" temasının Çağdaş Türk Dünyası romanlarında sıklıkla işlenen bir konu olduğu dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, Ayaz İshaki'nin *Üyge Taba* (Eve Doğru) romanı ile Cengiz Dağcı'nın *O Topraklar Bizimdi* romanlarının asli kahramanlarının özlerine dönüş süreçleri romandan alınan örneklerle desteklenerek incelenmiştir. Bir Kazan Tatarı olan Ayaz İshaki'nin romanı Çarlık Rusya'sı dönemini anlatırken, Kırım Tatarı Cengiz Dağcı'nın romanı Sovyetler Birliği döneminde geçer. Ancak aradaki bu zaman farkına rağmen iki romanın kahramanı da benzer süreçler geçirerek özlerine dönerler. Rusların egemenliği altında yaşayan Türk halklarının tarih boyunca geçirdikleri zorlu süreçler göz önünde bulundurulduğunda burada yaşayan halkların değerlerine sahip çıkabilmeleri için olağanüstü bir çaba sarf etmeleri gerektiği aşikârdır. Bu bağlamda şairler ve yazarlar topluma yön veren önder insanlar oldukları için, onların edebi eserler vasıtasıyla halka değerlerini hatırlatmaları, bu değerlere sahip çıkan kahramanlar yaratmaları ayrıca önem taşımaktadır. Bu çalışmada da konunun önemine binaen *Üyge Taba*'nın Miralay'ı ile *O Topraklar Bizimdi'nin* Selim'inin roman boyunca devam eden özüne dönüş süreci ele alınmıştır.

Ayaz İshaki İdilli, Kazan Tatarlarının önde gelen yazarlarından biridir. Rusya Federasyonu içinde bulunan Tataristan Cumhuriyeti'nin başşehri Kazan yakınlarındaki o dönemki Çistay ilçesine bağlı Yevşirme köyünde 23 Şubat 1878'de dünyaya gelir. Babası köy imamı Gıyaletdin Hazret ve annesi Bike Kameriye'dir. 1890'da Çistay'da medrese eğitimine başlar ve sonrasında ise hocasının ölümü üzerine babasının isteğiyle Göl Boyu Medresesi'ne gönderilir. Devam eden yıllarda birkaç farklı medresede daha eğitim alır. *Tercüman*, *İginci* ve *Malumat* gazetelerini takip eder. Şehabettin Mercani, Abdülkayyum Nasiri, İsmail Gaspıralı gibi devrin Türk aydınlarından etkilenen İshaki, edebi eserlerinde onların fikirlerini devam ettirmeye gayret eder. Tatar-Rus Öğretmen Okulu'na girmek ister, fakat tifoya yakalanması sebebiyle okula alınmaz ve özel dersler alarak

Rusça öğrenmeye çalışır. 1898 yılında ise bu okula girmeye hak kazanır. *Taal-lümde Saadet* adlı ilk eseri 1899'da yayımlanan İshaki'nin Rus okuluna yazıldığını öğrenen babası, ondan maddi desteğini çeker ve yazar ekonomik olarak zor günler geçirir. Bu esnada öğretmenlik yapmaya başlar. Bir müddet öğretmenlik yaptıktan sonra gizli olarak 1905'te *Hürriyet* dergisini çıkarmaya başlar. 18 Mayıs 1906'da çıkarmaya başladığı *Tan Yıldızı* gazetesi ve *Tan* dergisinin Çar hükümeti tarafından kapatılmasından sonra Çistay hapisanesine gönderilir. Serbest kaldıktan sonra *Tavış* (1906) gazetesini çıkarır, ancak tekrar tutuklanıp hapis yatar. 1907'de Arhangelsk'e üç yıllık sürgüne gönderilir. Sürgünden sonra İstanbul'a gelir ve *Züleyha* adlı eserini yazar. Bu tiyatro eserini 1907'de hapis yattığı Çistay'da yazmaya başlar. 1911'de geldiği İstanbul'da yazmaya devam eder ve 1912 yılında Petersburg şehrinde eserini tamamlar. Eser, 1917'de sahneye konulur. 1918 yılında ise kitap haline getirilir.

Tekrar tutuklanan İshaki, 1913'teki genel aftan sonra serbest bırakılır. 1913 yılında çıkarmaya başladığı *İl* adlı gazete ile milli kurtuluşun mücadelesini verir. Sonrasında *Söz* (1915-1916) ve *Bizim Yol* (1916-1917) gazetelerini çıkarır. Ocak 1906'da Petersburg'da "Bütün Rusya Müslümanlarının İttifakı" adıyla kurulan teşkilata katılan İshaki hapis yattığı için II. Duma zamanındaki seçimlere katılmaz. 1917'de kurulan İdil-Ural Türkleri için milli-medeni muhtariyet içinde harici siyasi komisyon idaresine getirilir. Bu devrede halkı aydınlatıcı geziler düzenler. Sovyet askerlerinin Kazan şehrine hücumu ve Milli İdare üyelerinin tutuklanması üzerine 1920'de gizlice Paris'e gider. Sadri Maksudi ile birlikte faaliyetlerde bulunur. Mançurya, Çin, Japonya, Finlandiya, Almanya, Polonya, Fransa ve Türkiye gibi ülkelere yaptığı seyahatler sırasında bu ülkelerdeki Tatarların teşkilatlanması için çalışır. Berlin'de *Yana Milli Yul* adıyla 1928'de çıkarmaya başladığı gazeteyi 1939'a kadar devam ettirir. Bu tarihte Türkiye'ye gelir. 24 Haziran 1954'te Ankara'da vefat eder. Vasiyeti üzerine Edirnekapı şehitliğinde Yusuf Akçura'nın yanına gömülmüştür.¹

Ayaz İshaki'nin *Üyge Taba*² adlı romanı, 1922'de yazılmış, 1927'de basılması için Türkiye Türkçesine aktarılmıştır, ancak basılmadan müsveddeleri kaybolmuş ve daha sonra yazarı tarafından ismi aynen muhafaza edilerek tekrar aktararak basılmıştır.³ Ötüken Neşriyat tarafından basılan kitabın girişinde İshaki kitap hakkında şu bilgileri aktarır:

"(Üyge Taba) Cihan Harbi günlerinde Rus devletinin askerleri sıfatıyla Almanya'ya esir düştükten sonra benliklerini, Türklüklerini anlayarak, Türkiye'ye

¹ Orhan Söylemez, *Türk Dünyası Edebiyatları: Roman 1*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 131-132.

² M. Ayas İshaki, *Üyge Taba*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1967. (Sayfa numaraları bu baskıya aittir.)

³ Söylemez, a.g.e., s. 132.

*gönüllü asker tarzında gelen, Cihan Harbi'ne Türkiye tarafında iştirak ederek Bağdad cephesinde büyük yararlılıklar gösteren ve anavatan için şehit olan İdil-Ural gençlerinin ruhuna ithaf edilmek üzere Berlin'de, 1922 senesinde Şimal Türk lehçesiyle yazılmış ve tabedilmişti, 1927 senesinde Anadolu lehçesine çevrilerek Türkiye'de neşredilmesi için Türk Ocakları neşriyatı sırasına kabul edilmiş ise de, neşredilememiş, tercüme de kaybolmuştu. Türkiyeli bazı Türkçü ve milliyetçi ahbabların ısrarı üzerine, ikinci defa Anadolu lehçesine çevirerek Türk okuyucularına takdim ediyorum.*⁴

Kitabın girişinde romanının ismi konusunda da bilgi veren yazar, eserin "Üyge Taba" ismini aynen muhafaza etmesinin sebebini de şöyle izah eder:

*"Eve doğru" manasını ifade eden eserin "Üyge Taba" ismini aynen muhafaza ettim. Çünkü bence, dağmık Türk illerini birbirine bağlayan ve coğrafi şerait altında kuvvetini muhafaza eden manevi birlik bağlarının en sağlamı Türk evi yani an'anevi Türk aile hayatıdır. Uzak İdil sahilleri, Ural dağları gençlerinin anavatan Türkiye için kanlarını ve canlarını feda etmeleri, işte, bu an'anevi "Ana evi"ni Türk benliğini korumak içindir.*⁵

Üyge Taba romanı, 1. Dünya Savaşı yıllarında Rus ordusu için çalışan bir Kazan Tatarı olan Miralay Demir Ali'nin ruh halini tasvir eden cümlelerle başlar. Miralay, asker elbisesini çıkarmadan yatmıştır, fakat kafasının içindeki dertler ve düşünceler sebebiyle bir türlü uykuya dalamamaktadır. Sebebini anlayamadığı bir iç sıkıntısı ona azap vermekte, ne yaparsa yapsın bu ruh halinden kurtulamamaktadır. Uykuya dalamayan Miralay kalkar ve önce Osmanlı haritasındaki bazı şehirlere ardından da pencereden görünen caminin yarı uçmuş minaresine bakar. Ayrıca caminin etrafındaki yanmış, yıkılmış ve damları çökmüş Türk evleri ve Türk yuvaları da Miralay'ın karşısında yarasının acısıyla ağlayıp inler gibi görünmektedir. Miralay Demir Ali'nin içinden geçen şu cümleler onun kendisini sorgulamaya başladığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

*"Kimbilir şu minare, yüzyıllardan beri ezan sesini semalara yükselten şu minare, belki de benim emrimle atılan topla yaralanmıştır. Kimbilir, belki de şu mihrap, asırlardan beri insanlara gönül kuvveti, can rahatı telkin eden şu mihrap benim askerlerim tarafından yıkılmıştır. Bu evlerin ve bu yuvaların içindeki me-sut aile ocakları belki de benim kıtalarım tarafından söndürülmüştür. Şu yüzlerce, binlerce günahsız Türk anaları, Türk yavruları belki, benim tarafımdan öldürülmüştür.*⁶

⁴ İshaki, a.g.e., s. 7.

⁵ a.g.e., s.7-8.

⁶ a.g.e., s. 10.

Tüm bu düşünceler içinde duyduğu bir top sesiyle irkilen Miralay, kısa bir duraklama anından sonra “Bizimkiler düşmanla atışıyorlar.” diye içinden geçirir, ancak bunun ardından ardı ardına gelen sualler beynini kemirmeye başlar: “*Bizimkiler kimdir? Düşman kimdir? Biz kimiz? Ben Miralay Demir Ali kimim?*”⁷ Uzaktan atılan bir top sesi onun sualine cevap verir gibi olur ve “*Türkler atırlar.*”⁸ der. Ancak içinden geçen bu cevap ona daha fazla azap verir: “*Bu senin işin, bu senin marifetin!*”⁹

Miralay, uykusuz geçen azap dolu gecenin sonunda uykuya dalmayı başarır, ancak bu defa da vefat etmiş olan eşi Nefise’yi rüyasında görür. Eşinin bir kolu kesiktir. Miralay rüyada eşine kolunun nasıl kesildiğini sorar, bu esnada gözünün önünden bir sürü kesik kollar, ayaklar ve tahkir olunmuş Türk kadın ve kızları gelip geçer. Dalmış olduğu uykudan uyanan Miralay, Erkanıharbiye’den gelen zarflardan birini açarak içindekileri okumaya başlar. Mektupta Anadolu Türk’ü ile Azerbaycan Türk’ünü birbirinden ayırmak için zapt olunmuş araziye Rus Kazak askerlerinin yerleştirilmesi emredilmekte bu Kazakların Fırat ve Dicle nehirleri boylarına kadar yayılması gerektiği belirtilmektedir. Bu sayede o bölgedeki Türkleri parçalamanın daha kolay olacağı da ifade edilmektedir. Bu mektupla birlikte daha da fazla sarsılan Miralay, ister istemez kendi kendine “Türk kitle-sini parçalamaktan onun birliğine halel getirmekten maksat ne?”¹⁰ sorusunu sormaya başlar. O esnada eşinin kesik kolu yeniden gözünde canlanır ve bu karmaşık ruh haliyle uykuya dalar.

Romanın ikinci bölümünde Miralay’ın hali hazırdaki ruh haline girmesine sebep olan olaylar ve Miralay’ın geçmişi hakkında bilgi verilir. Miralay Demir Ali, bir yıldan fazla zamandır Kafkasya cephesinde görev yapmaktadır. Sarıkamış muharebesine yardımcı olarak gönderilmiş, ancak muharebeye iştirak etmemiştir. Miralay ve süvarileri ordunun sağ cenahında Erzurum’a doğru ilerlemiş Trabzon’u aldıktan sonra Türk kuvvetlerinin taarruzlarına maruz kalmıştır. Bu görevinden sonra Miralay ve birliği, Güney’e sevk olunmuş Bağdat’ın altında muharebe etmekte olan İngiliz askerleriyle Rus kuvvetleri arasında irtibat kurma işinde önemli bir görev üstlenmiştir. Onun birliği Rusya’nın muhtelif Türk halklarından teşkil olunmuş gönüllü bir gruptur. Miralay bu görev için durup dinlenmeden çalışır. Bu sayede kahraman olacak, rütbesi artacak general unvanını alabilecektir.

Miralay’ın alayı hazırdır. Artık sadece hareket emrini beklemektedir. Bu esnada Erkanıharbiye reisliğinden davet alır. Reislikte görüştüğü Rus aristokrati

⁷ a.g.e., s. 11.

⁸ a.g.e., s. 11.

⁹ a.g.e., s. 11.

¹⁰ a.g.e., s. 14.

ona Moskova'da intişar eden Türkçe bir gazetede yayınlanan bir makaleden bahsederek. Tatarlar bu makaleyi bir araya gelerek heyecanla okumaktadırlar. Rus aristokrat bu makalenin Rusçaya çevrilmesini istemektedir. Miralay makaleyi alarak oradan ayrılır. Makalenin başlığı "Bayram kurbanlı ve kurban bayramlı olmaz." dır. Erkanıharbiye reisliğinde generalle görüşmek için beklerken şahit olduğu bir konuşma, Mir Ali'nin kafasında soru işaretleri oluşmasına neden olur. Rus tüccarın biri Türkler için "Onları hep kılıçtan geçirmeliydi, bizimkiler onlara karşı yumuşak davranıyorlar. Burada İsa'nın koynunda yaşar gibi rahat ömür sürüyorlar da yine takdir etmiyorlar, Türk taraftarı iseler Türkiye'ye gitsinler."¹¹ der. Bu esnada Rus Generali Miralay'ı odasına davet eder. Görüşme sonucunda Miralay ve General'in Japon harbi esnasında birlikte görev yaptıkları anlaşılır. Şimdi general olan bu Rus o vakitler yüzbaşısıdır ve birliğini bırakıp kaçmıştır. Miralay ise o dönemde kıdemli yüzbaşı olmasına ve kahramanca savaşmasına rağmen generalliğe yükselememiştir. Bu çifte standart Demir Ali'nin yüreğinde bir burukluğa sebep olur, kafasının içi karmakarışık ve karanlık düşüncelerle doludur. Öğle vakti bu ruh haliyle oradan ayrılır ve hediyelik eşya almak üzere bir mağazaya girer. Orada eşinin arkadaşı Esmâ Hanım ile karşılaşır ve onun ısrarıyla Avukat Ölmezoglu ailesinin evlerine yemeğe gider.

Ölmezoglu Arslan Bey ve eşi Esmâ Hanım, çocukları Feride, Zeynep ve İbrahim Miralay'ı çok sıcak bir şekilde karşılarlar. Usulüne uygun olarak hazırlanan Kazan yemekleri ve ailenin sıcak tavırları Miralay'ı çok etkiler. Yemek sonunda söylenen marşlar ve şarkılar da onda müthiş bir coşkuya sebep olur. Yemek ve musiki ziyafeti sonunda Miralay evdeki "Molla Nasrettin" mecmuasını görür. Oradaki karikatürlere kahkahalarla güler, ardından da kendisine Erkanıharbiye reisliğinde verilen makalenin yer aldığı gazete dikkatini çeker. Makaleyi İbrahim'e okutan Miralay, makalenin bitiminde Zeynep'in yaptığı şu yorumlarla bir kez daha sarsılır:

"Çok doğru... Biz hepimiz Rus bendeleri ve Rus esirleriyiz, Rus bayramında kurban kesilecek koyunlarız... Bütün halkımız, bütün münevverlerimiz, bütün askerlerimiz Rus bayramının kurbanları..."¹²

Miralay'ın ardı ardına yaşadığı her bir olay onun özüne dönüşünde etkili olacaktır. Katıldığı bir Türk gecesinde izlediği Leyla ve Mecnun opereti, kaytarma dansı, dinlediği şarkılar, şiirler onda bambaşka duygular uyandırır ve kendisini şu sözlerle sorgular:

"Ya ben kendim kimim? Ben kendim de Kafkasya'da Rusları hakim kılmak için Türk kanını Türk yavrusunun kanı ile yıkayan bir adam değil miyim? İki

¹¹ a.g.e., s. 21.

¹² a.g.e., s. 31.

*Türk kavmi arasındaki birliği kesmek için Fırat sahiline Rus Kazaklarının yerleşmelerine yer hazırlayan ve yol açan ben değil miyim?*¹³

Miralay, Türk gecesinde Azerbaycanlı bir doktorla tanışır ve onun gözyaşları içinde söylediği şu sözler de Miralay'ı çok fazla etkiler ve onun bir kez daha kendi kendini sorgulamasına sebep olur:

*"Türk eziliyor, Türk ölüyor, Türk tahkir ve telvis olunuyor. İnsaniyet, ismet ve iffet Ermenilerin ve Rusların kanlı dişleri arasında parçalanıyor."*¹⁴

Miralay'ın şu sözleri bu sorgulamayı açıkça göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

*"Halbuki ben... Onların kanını akıtmaya gidiyorum. Bu neden böyle oluyor? Ben de doktor gibi Türk değil miyim? Her ikimiz de Türk kanından, her ikimiz de İslam dininden değil miyiz? İkimiz de Rus mektebinden çıktık. Farkımız yalnız şu: O doktor, ben ise Rus zabiti... Bir Türk, Ruslara zabitlik edebilir, fakat Türk'e karşı Türk kuvvetini nasıl sevk edebilir?"*¹⁵

Miralay Demir Ali'nin alayı taarruz için hazırdır. Miralay'ın süvarileri Türk hattını yarararak İngiliz ordusuyla birleşecek, böylece Rusya emellerine ulaşacaktır. Yapılan toplantı sırasında Erkanıharbiye Reisi yapılacak taarruzun hedeflerini şöyle açıklar:

"Efendiler, görüyorsunuz ki mesele çok mühimdir. Önümüzde, Rusya'nın en büyük tarihi bir vazifesi duruyor. Büyük Petro'nun meydana attığı milli ve dini meseleyi halletmeye bugün biz memur edildik. Rusya'nın büyük Rusya olarak yaşamasına asırlardan beri hail olan Türkiye ortadan kaldırılmalıdır! Onun hasta vücudu ortadan kalkmalı, Rusya'nın istediği gibi genişlemesine hiçbir mani kalmamalıdır. Sizi tebrik ederim. Müttefiklerimiz ile anlaşarak Türkiye'nin taksim edilmesine karar verilmiştir. Bizans İmparatorluğunun meşru varisi bulunan Rusya'ya Ermenistan, İstanbul ve Boğazlar vaat edilmiştir. Rus halkının dini ve milliyeti uğrunda, asırlardan beri karşısına çıkan, Türklerle mücadelesi son merhalesine varmıştır. Bundan beş yüz sene evvel haçı indirilen Ayasofya'nın Türklerden ve Müslümanlardan temizlenmesi ve yeniden salıp ile takdis olunması şerefi bize nasip olacaktır. Dinimiz ve milliyetimiz ve İmparatorumuz uğrunda bu vazifemizi büyük fedakarlıkla ifa edeceğimizi ümit ederim. Yaşasın İmparator, yaşasın onun kahraman ordusu. Rusya'nın iki başlı kara kartallı bayrağı İstan-

¹³ a.g.e., s. 39.

¹⁴ a.g.e., s. 41.

¹⁵ a.g.e., s. 47.

*bul'da açılış! Mukaddes haç Ayasofya kubbesinden nurunu bütün dünyaya saçsın!*¹⁶

Miralay, tüm bu açıklamalar karşısında kendisini bu ortama tamamen yabancı hisseder. Ancak bu açıklamaları duyması kendisinin tam olarak nasıl bir görevle muvazzaf olduğunu anlamasını sağlar. Artık bir karar vermesi gerektiğinin farkındadır ve daha fazla vakit kaybetmeden alayıyla birlikte Türklerin safına geçme kararını alır. Bu planı eksiksiz tatbik edebilmek için gerekli tüm hazırlıkları yapar. Birlik içindeki Rus kökenli tüm zabıtları komşu alaylara gönderen Miralay, sadece Türklerden müteşekkil kalan ekibiyle birlikte Türk birliklerine katılmaya hazırdır. Bayramda alayındaki tüm askerlerle birlikte namaz kılar, dua eder ve gece de tertip edilen milli müsamerede hazır bulunur. Miralay ve alayı artık Türk saflarına katılmak için gün saymaktadır. Nihayet beklenen gün gelir ve Miralay'ın alayı Türk ordusuna dâhil olur. Demir Ali'nin Türk ordusuna katılırken söylediği şu sözler Türk binbaşısının gözlerini yaşartır.

*"Biz de sizin gibi Türk'üz. Düşmanla dört bir yandan ihata edilmiş Türkiye'nin bu ağır günlerinde sizinle beraber, sizin yanınızda bulunmak, anayurt uğrunda canımızı feda etmek için Rus safını bırakarak geldik. Hepimizin kabul edilmesini rica eder ve Türklük uğrunda ifa edilecek emirleri bekleriz."*¹⁷

Türk binbaşı bu göz yaşartıcı hadise karşısında heyecana kapılır ve kendilerine ilhak olan Miralay ve alayını şu sözlerle karşılar:

*"Kardeşler, Rus boyunduruğundan kurtulup anayurda kavuşmak münasebetiyle ben sizin hepimizi tebrik ederim. Dört bir taraftan düşmanla ihata olunan bu memleket Türk yurdudur. Bu yalnız bizim vatanımız değil, aynı zamanda sizin de yurdunuzdur. Bizim kara günlerimizi bizimle beraber paylaşmak için bugün buraya gelen siz kardeşlerimize en bahtiyar günlerimizde de yurdumuz açık olacaktır."*¹⁸

Binbaşı bu açıklamaları yaparken Miralay Demir Ali vurulur ve düşer. Ölmeden birkaç dakika önce göğsündeki haritaları ve gizli vesikaları binbaşuya teslim eder ve ölüme gülerek gider. Onun teslim ettiği vesikalar, Rusya ve müttefiklerinin savaşa ilgili planlarını açığa çıkarır ve tüm bu planlar alt üst olur. Miralay çok büyük bir hürmet ve askeri merasimle defnedilir. Miralay üst üste yaşadığı hadiselerin ardından özüne dönmüş "eve dönen adam" olarak şehit olup defnedilmiştir.

¹⁶ a.g.e., s. 62.

¹⁷ a.g.e., s. 115.

¹⁸ a.g.e., s. 116.

Bir Kırım Tatarı olan Cengiz Dağcı'nın¹⁹ *O Topraklar Bizimdi*²⁰ isimli romanı da tıpkı *Üyge Taba* gibi tam anlamıyla bir aslına dönüş hikâyesidir. Roman boyunca Selim Çilingirof'un kademe kademe nasıl Selim Çilingiroğlu'na dönüştüğü anlatılır. Roman şimdiki Simferepol (Akmescit) şehrinin 4 km uzağındaki Çukurca köyünde geçer. Çukurca'da kolhoz sistemi vardır. Roman "O da öldü." cümlesiyle başlar. Hüsniye isimindeki kadının babası ölmüştür. Hüsniye'nin annesi cesedi görünce bir yerde bütün Türk halklarının çektikleri sıkıntıların başlıca müsebbibi olan rejime isyan anlamına da gelen şu cümleleri sarf eder: Öldürdüler! Kolhoz öldürdüüüü!²¹

Romanın aslı kahramanı olan Selim'e ilk olarak romanın 27. sayfasında rastlanır. Selim, yirmi üç yirmi dört yaşlarındadır ve sert bir yüzü vardır. Romanın kahramanlarından Hasan'la aynı köydendir. İkisi görüşmeyeli sekiz yıl olmuş ve bu sekiz yılda çok şey değişmiştir. Romanın daha ilk sayfalarında Selim tarafından Hasan'a karşı sarf edilen şu cümleler Hasan ile Selim arasında gittikçe şiddetlenecek olan çatışmanın habercisidir: "Eski kalpaklılar gibi konuşuyorsun sen!" Hasan bu söz üzerine "Eski kalpaklılar senin babandı." Demek ister, ama sözler boğazında düğümlenir. Ve sonradan belki de dış görünüşün önemsizliğine işaret eden şu cümleler ağzından dökülür: "Akıl ne kalpakta, ne de şapka da; şapkanın ve kalpağın altındaki kafada."²² Fakat Hasan bu sözleriyle ne Selim'in gözlerinin içindeki ateşi söndürebilir, ne de onun kalbini anlayabilir. Zira Selim'in kalbinde yumuşaması çok zor olan katı, sert, gizli bir şey vardır: Selim ve Hasan fikirde ayrılığa düşmüşlerdir.

Selim, askerden döndükten sonra artık eski Selim değildir. Adeta kendine yabancılaşmıştır. Hasan'dan kaçmasının bir sebebi de bu yabancılaşmadır aslında. Günlerini ve gecelerini kitap okumakla geçiren Selim, dalgın ve herkesten uzak caddelerde, parklarda dolaşırken kaybettiği bir şeyi arar gibidir. Gece kurslarına devam eder ve buradan da teknik okula girer. Bu okulda yeni bilgiler edinir ve Panteley Petroviç'in de tavsiyesiyle partiye girmeye karar verir. Partiye girdikten sonra Selim'e Çukurca köyünün kolhoz reisliği görevi verilir. Partide Selim'e köylüler hakkında sunulan rapor oldukça ilgi çekicidir. Rapora göre köylülerin suçları dinlerine, âdet ve geleneklerine bağlı olmaktır. Evlerinin yanındaki küçük arazilere buğday ve çavdar yerine kendi ihtiyaçları olan sebzeleri ekmektedirler ve bu sayede köyde zengin ve kapitalist bir sınıf meydana gelmektedir. Ayrıca

¹⁹ Cengiz Dağcı Türkiye'de tanınan bir yazar olduğu için makale içinde biyografisi verilmemiştir. Dağcı'nın biyografisi için İsa Kocakaplan'ın *Kırım'dan Londra'ya Cengiz Dağcı* (Damla Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 21-30) adlı eserine bakılabilir.

²⁰ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002. (Sayfa numaraları bu baskıya aittir.)

²¹ Dağcı, age., s. 9.

²² a.g.e., s. 28.

Çukurcalılar on iki saatlik iş gününün iki saatini kendi işlerine ayırmaktadırlar, bu da verimi düşürmektedir. Selim'i çetin bir iş beklemektedir. Ama Selim her şeye rağmen Çukurca halkını yola getirmeye kararlıdır, gerekirse zor da kullanacaktır.

Selim, Çukurca'ya geldikten sonra halkının arasında kendisini yalnız hissederek. Bunun sebebi Selim'in halkına yabancılaşmış olmasıdır. Kendisini dalgalı bir denizi yatıştırmak isteyen küçük bir adaya benzetir. Selim, romanın bu bölümlerinde komünizm idealine sıkı sıkıya bağlıdır ve devletin gücüyle her şeyi başarabileceğine inanmaktadır. Hayalleri vardır Selim'in. Üç beş yıl içinde Çukurca'yı zengin ve müreffeh bir köy haline getirecektir. O, hayal kuran bir Tatar hem de komünisttir. Çukurca'ya gider gitmez faaliyetlerine başlar. Salavat Morcan isimindeki yardımcısı köylü kadınlara un dağıtmaktadır. Selim, kişi başına 5 kg un verilmesini emreder. Halk, Selim'in bu iyiliğine minnettardır. Ama aslında burada bir adaletsizlik söz konusudur: Halk, çalışmasıyla elde ettiği mahsulün tamamını almayı hak eder, ancak ona verilen ürünün çok az bir kısmıdır. Yazar, romanın bu bölümlerinde halkın acıklı durumunu ironik bir dille okuyucuya aktarır.

Selim, köylülerin elindeki bütün malların kolhoza ait olduğunu söyleyerek bu mallara el koyar. Veli'nin özenle besleyip büyüttüğü ineği bu gerekçeyle elinden alır. Romanın bu bölümleri Cengiz Aytmatov'un *Elveda Gülsarı* romanını hatırlatır. Gülsarı da Tanabay'ın elinden aynı gerekçeyle alınıyordu.

Romanın kahramanlarından Panteley Petroviç'in halka bakışı, devletin halka bakışını gösterir. Panteley'e göre güç, komünizm ideolojisini halka götürenlerin elindedir. Halk ise ahmak, kör, yaban bir sürüdür. Halka önce ideoloji verilecek ardından da halk yalanlarla kandırılacaktır. Bu yalanlara halkı inandırmak için de insanın arkasında güçlü bir yumruk olacaktır. Bu yumruk ideolojiye karşı çıkanları yok edecektir. Panteley'e göre Rus halkıyla Türk halkı güç karşısında alınan tavır bakımından birbirinden ayrılır: Rus halkı güce tapınır. Türk halkı ise tarih boyunca güçlü olduğu için gücü sever.

Selim, romanın başından sonuna kadar kendisiyle bir iç hesaplaşma içindedir. Daima kendisini sorgular ve çeşitli kavramlar üzerinde düşünür. Yaptığı bu sorgulamalar Selim'in aslını bulmasında bir merhale teşkil eder. Ayrıca Hasan ile Selim arasında geçen diyaloglar da son derece etkileyicidir. Bu konuşmalar da Selim'in aslını bulmasında önemli rol oynar. Hasan, Selim'i öz halkını düşmanlarıyla beraber olup yok etmekle suçlar. Ve ona "yılan olma! Doğruyu söyle"²³ der.

Selim, kağıt üstünde mükemmel surette işleyen komünizm sistemine yürekten inanmıştır ve yaptıklarını halk için yaptığını ısrarla savunur. Buna karşılık

²³ a.g.e., s.120.

Hasan'ın Selim'e söyledikleri manidardır. Hasan bu satırlarda ezilen bütün Türk halklarının adına konuşur:

“Evet biz halkız. Belki... Belki iyi bir halk değildir. Belki bize senin gibi adamlar gerek. Senin gibi... elinde silah, elinde zincir, ateş ve boyunduruk! Ne bileyim, belki ömrümüzde çok günahlar işledik. Belki, gerçekten de bu halk günahkar bir halktır. Öyleyse cezamızı ver. Ama önce suçumuzu, günahlarımızı söyle bize. Sen iyiysen bize iyiliği öğret. İyiyi, gerçeği, güzeli severiz biz. Öğret bize.(...) Bir ağacın bazı dalları kurur; bazı dallarını kurtlar yer; bazı dalları kısır kahr mahsul vermez; işte o zaman o ağacı budarlar. Kuru, mahsul vermeyen dallar kesilir.”²⁴

Selim'in cevabı kısa ve nettir: “Biz bu ağacı budayacağız! Kuru, çürük, eski, kurtlu dalları keseceğiz.”²⁵

Selim Çukurca'da kolhoz işlerinde çalışır. Natalya isminde bir Rus hanımla birlikte yaşamaktadır ve kendisine bir ev yapmaya karar verir. Evin yapımında köylüler de ona yardım ederler. Bir gün partide görevli kişiler ellerinde uzun bir listeye gelirler. Listede ismi olanlar Çukurca'dan sürülürler. Romanın bu bölümlerinde Selim köyden sürülenler için içten içe bir üzüntü duyar ve o sırada Hasan'ın evde olmamasına sevinir. Bu da Selim'in değişmeye başladığını gösterir.

Selim 2. Dünya Savaşı'na katılır ve bu savaşta sol kolunu kaybeder. Savaşta yaşadıkları Selim'i kelimenin tam anlamıyla aslına döndürür. Selim, savaş sırasında tanıdığı her insandan farklı şeyler öğrenir. Hastanede Başkırdistan sıhhiyeci Selim'in Tatar olduğunu öğrenince ona “Tatar dersen. Fark yok! Başkırt, Tatar aynı halk.”²⁶ diyerek Türk halklarının kardeş olduğu mesajını verir. Ziko Batakov, Rusya'nın bu şartlarda yenilmesinin imkansız olduğunu söyler. Çünkü bütün Türk halkları Rusya'yı desteklemektedir. Selim kendisindeki bu değişimin ardından Salavat Morcan'la karşılaşır ve ondan milli değerlerine bağlı oldukları gerekçesiyle yirmi beş kişinin kurşuna dizildiğini öğrenir. Morcan, bu yapılanları haklı görmektedir. Selim, bedeli ağır da olsa gerçekleri fark etmiştir ve hayatının sonuna kadar değerlerine bağlı olarak yaşayacaktır. Selim'in komünizm idealinden yüz çevirip halkının içine dönmesi Cengiz Aytmatov'un *Elveda Gülsarı* romanındaki Tanabay ile Adil Yakuboğlu'nun *Adalet Menzili* romanındaki Gazi tiplerini hatırlatır.

Selim, savaşta Almanlara esir düşer, fakat Almanların safında savaşa katılan Hasan tarafından kurtarılır ve Çukurca'ya geri döner. Selim, Çukurca'ya dön-

²⁴ a.g.e., s.121-122.

²⁵ a.g.e., s.123.

²⁶ a.g.e., s.268.

düğünde çok şeyin değiştiğini fark eder. Kolhoz sistemi ortadan kalkmıştır. Natalya Selim'i terk etmiştir ve adı Alman subaylarıyla anılmaktadır. Romanda Selim'in biricik aşkı Natalya'nın vefasızlığı manidardır. Selim, yabancı bir ideolojiye gönül vermiş, bu ideolojinin kendilerine hiçbir fayda sağlayamayacağını geç de olsa anlamıştır. Yine Natalya da tıpkı komünizm ideali gibi Selim'e yabancısıdır ve Selim'e ihanet etmesi de yazarın okuyucuya vermek istediği mesajla doğrudan ilgilidir.

Selim Natalya'dan ayrıldıktan sonra oğlu gibi gördüğü ve büyüttüğü Alim'in annesi Ayşe'yi hatırlar ve onunla evlenme hayalleri kurar. Selim'in bu hayali bile onun geçirdiği değişimi göstermesi bakımından dikkate değerdir. Selim, müşterek duyguları paylaştığı halkı ile namaz kılar. O, eve dönen adamdır.

Selim bir gün yolda Panteley Petroviç'le karşılaşır ondan halkına yapılanların hesabını sorar:

"Bu kurşuna dizmeler sadece iki hafta önce olmuş bir şey değil ki Panteley Petroviç. İki yıl önce olmadı mı? Yalta hapishanesindeki mahkumlar kurşuna dizilmediler mi? Karasupazar'da Kefe'de, Sudak'ta tıklım tıklım camiler ateşe verilmedi mi? Şehirden çıkarılmak için trenlere yüklenmiş 'tehlikeli olabilecek' Tatarların vagonları ateşe verilmedi mi? Ateş içinde kaçan o 'tehlikeli olabilecek' Tatarlar kurşun ve dipçikle öldürülmediler mi? Yalta ve Akmescit şosesinin kenarında savunma için kazılmış hendeklerin kenarlarında dizüstü çöktürülüp enselerine kurşunlar sıkılmadı mı?"²⁷

Panteley bütün bu yapılanları inkar eder ve Selim'e "Çukurca mollaları mı verdiler bu bilgiyi?" diye sorar. Selim ise mollalara Panteley'den daha fazla inandığını söyler. Bu sözler karşısında Panteley Türk halkının cahil olduğu görüşünü savunur. Romanın sonunda Alim, Selim'e Çukurca'da Rusların halkı nasıl katlettiğini anlatır. Köydeki herkes kurşuna dizilmiş veya asılmıştır. Alim, Selim'e "Nereye gideceğiz baba? Dağlara mı?" diye sorar. Ancak Selim dağlarda hayat olmadığını Çukurca'ya geri döneceklerini söyler. Selim, romanın sonunda ölümü göze alarak "bizim köyümüz" dediği Çukurca'ya geri döner.

Romanda Panteley'in Selim'e söylediği şu sözler son derece önemlidir:

"Çünkü görüyorum ki sen ağarmadın Selim; sen yemyeşil, yemyeşil kesildin. Ama şaşmıyorum buna. Hiç de şaşmıyorum. Çünkü Tatar olduğumu biliyorum. Tatar kadını doğurdu seni, Tatar kadını emzirdi seni. Sonra biz Rusların arasında yaşadım. Büyüdüm. Komünist oldum. Bir kurt gibisin Selim. Bir kurdu evine al, yedir, besle yıllarca insanın yanında yaşamaya alıştı. Alışır mı? Yaşar mı? Belki yaşar, ama kurt her zaman kurttur, her zaman ormana bakar, belki de

²⁷ a.g.e., s.360.

*geceleri uyanır, sessizce ormana ulur. İşte sen de öyle bir kurtsun. Hem de üzgün bir kurtsun. Üzgün olunca da öyle her şeye, herkese, daha dün nefret ettiğin, öğrendiğin, tarihin kıçlarına tekme vurup hayatın dışına attığı softalara, yobazlara, sarıklılara, mollalara bile inanıyorsun.*²⁸

Bu çalışmada Ayaz İshaki'nin *Üyge Taba* romanı ile Cengiz Dağcı'nın *O Topraklar Bizimdi* romanları aslına dönüş /eve dönüş konusu etrafında müstakil olarak incelenmiş ve bu inceleme sonucunda bu konunun her iki romanda da bir süreç sonucunda gerçekleştiği belirlenmiştir. Gerek *Üyge Taba*'nın Miralay'ı ve gerekse de *O Topraklar Bizimdi*'nin Selim'i yaşadıkları çok sayıda acı tecrübenin ardından gerçeklerin farkına varmışlar, yaptıkları sorgulamalar neticesinde özlere dönmüşlerdir. Her iki romanda da savaş, kahramanların özlere dönmelerini sağlayan bir süreç olarak dikkat çekmektedir. Romanlardan biri Çarlık Rusya'sında diğeri ise Sovyetler Birliği döneminde geçmesine rağmen karakterlerin özüne dönmelerini sağlayan bazı unsurların (Rus tipler, çifte standart, millî unsurlar) benzerlik arz ettiği görülmektedir. Her iki roman sonlanma biçimleri bakımından da benzerdir: Miralay, romanın sonunda alayıyla Türklerin safına katıldıktan sonra şehit olmuş, Selim de kaçınılmaz olan ölümü göze alarak köyüne, öz yurduna ait olduğu topraklara geri dönmüştür.

Her iki yazarın da "aslına dönüş" temasını benzer şekilde işlemesi tesadüfi değildir. Totaliter sistemler içinde özünden uzaklaştırılmaya çalışılan Türk halklarının dil, din, kültür gibi asli değerlerini yitirmeleri onları yönetenler tarafından çok daha kolay bölünüp parçalanmalarını sağlamaktadır. Bu bakımdan gerek Çarlık Rusya'sında ve gerekse de Sovyetler Birliği'nde Türk halklarının birbirlerinden kopuşunu hızlandırmak, bir araya gelmelerini engellemek için onları birbirlerine bağlayan değerler yok edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bilhassa İlminski'nin faaliyetleri sonraları Stalin'in milliyetler politikasının da temelini oluşturmuştur.

*Milliyetler politikası İlminski'nin ilk çalışmalarından itibaren Kafkaslarda ve Orta Asya'da çeşitli "sunî" halkların oluşturulması/icat edilmesi, toprağa ve dile bağlı bir sınıflandırma yapılması, son aşamada ise siyasal ve stratejik bir mantıkla toprakların bölünüp ayrıştırılarak yönetilmesi üzerine kurulmuştur.*²⁹

İşte bu sebepten dolayı "aslına dönüş" konusunun edebî eserler vasıtasıyla işlenişi, halka bu yolla mesaj verilmesi çok büyük bir önem taşımaktadır. Konu elbette ki bu çalışmada incelenen iki romanla sınırlı değildir. Bu çalışma yapılırken yer yer Çağdaş Türk Dünyası romanlarından da örnekler verilmek suretiyle

²⁸ a.g.e., s. 361.

²⁹ Hasan Aksakal, "Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası", Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 21, Bahar 2009, s.24.

bu konunun adı geçen iki roman dışında da işlenen yaygın bir konu olduğu ifade edilmek istenmiştir.

Kaynakça

Aksakal, Hasan, "Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 21, Bahar 2009.

Dağcı, Cengiz, *O Topraklar Bizimdi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002.

İshaki, M. Ayas, *Üyge Taba*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1967.

Kocakaplan, İsa, *Kırım'dan Londra'ya Cengiz Dağcı*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1998.

Söylemez, Orhan, *Türk Dünyası Edebiyatları: Roman 1*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.